

הנתניהוּז, בלוּם והקטטרופה הבאה

אריה דובנוב

רומן חדש מאת ג'ושוע כהן מציג את המפגש בין בנציון נתניהו ובין דמות המבוססת על המבקר היהודי-אמריקני הרולד בלוּם, בן מהגרים שהצליח להסתנן לשורות האקדמיה האמריקנית ומתקיימים בו כל הסטריאוטיפים האנטישמיים האפשריים. המאבק הבדיוני בין נתניהו לבלום מחייב אותנו להתבונן על הדרך שבה מתכוננת הספרות היהודית-אמריקנית ועל תפקידה של מדינת היהודים בספרות זו

ינואר 2022

תמונה א: אחר צהריים חורפי ודרמטי בירושלים

הזמן: 10 בפברואר 1932

המקום: הר הצופים בירושלים, אולם הספרייה

לקראת השעה שלוש אחר הצהריים נהר קהל רב אל בניין בית הספרים האוניברסיטאי, שבו עמדה להיחנך קתדרה חדשה ע"ש חיים ויצמן שעניינה "השלום הבינלאומי". בין הנוכחים היו חברי הסגל האקדמי של האוניברסיטה ואנשי ההנהגה הציונית, ובהם ד"ר חיים ארלוזורוב, מנחם אוסישקין, ד"ר ארתור רופין ויצחק לֵיב גולדברג (מייסד חברת הכשרת היישוב והמו"ל הראשון של עיתון הארץ), וכן סטודנטים וקהל רב. לאחר דברי פתיחה קצרים של יהודה ל' מאגנס, קנצלר האוניברסיטה, עלה לבמה הפרופסור ליחסים בינלאומיים נורמן בנטוויץ' (בנטביטש, בתעתיק המקובל דאז) כדי לשאת את הרצאתו, שכותרתה "ירושלים - עיר השלום".

על שהתרחש דקות אחדות לאחר מכן אנו למדים מן העיתונות. עיתון **דבר**, שופרה של תנועת העבודה,

דיווח למחרת:

רק החל לדבר, וקבוצת פרחחים מהריביזיוניסטים ובית"ר (אבא אחימאיר בראש) [...] החלה להפריע בצעקות ובקריאות: "בוז לך, רד! לך למופת!" ועוד. ד"ר מגנס עלה על הקתדרה והשתדל להרגיע את המפריעים. [...] קמה מהומה אשר עברה לתגרת ידים וד"ר מגנס הוכרח להזמין את המשטרה. באו שוטרים בריטיים וא"ים [ארצישראלים] והתחילו להכות באכזריות יוצאת מן הכלל. אחדים נפצעו ואחד, חיים דביר מת"א, הועבר לביה"ח.^[1]

דאר היום, הטבלואיד העברי שהיה מזוהה לתקופה קצרה עם התנועה הרוויזיוניסטית ונודע בנטייתו לדרמטיזציה, הקדיש לאירוע את הכותרת הראשית ("הקתדרה למען השלום נהפכת לשדה-קרב") והוסיף פרטים: מלבד קריאות הגנאי המפריעים גם פוצצו פצצת סירחון באולם ופתחו ב"שריקות וקריאות וצרחות". אחימאיר נגרר בכוח מן האולם כשהוא זב דם בשעה שתומכיו שרים "שמאל הירדן" ("שתי גדות לירדן - זו שלנו, זו גם כן"), אחד ההמנונים הבולטים של תנועת בית"ר. אחד המפגינים הוסיף וצעק לעבר בנטוויץ', שזמן קצר קודם לכן סיים את תפקידו כתובע הכללי של ממשלת המנדט: "בשל יהדותך - פיטרו אותך מן הממשלה הארץ-ישראלית!"^[2] כשבנטוויץ' ניסה לשוב ולנאום, נקטעו דבריו בשירת "התקווה". העיתונאי שלום בן-ברוך (שווארץ) כתב למחרת כי בנטוויץ' הוא "מין יהודי-נוצרי המושיט את הלחי השניה אחרי שסטרו לו על הלחי האחת", שקיבל את מה שהגיע לו, וכי "לא לחינם בחרו בו בתור מרצה בקתדרה של 'השלום הבין לאומי' במכללתנו הברית-שלומית".^[3] בנטוויץ', בניגוד לכמה מפרנסי האוניברסיטה העברית כגון שמואל הוגו ברגמן, מרטין בובר, גרשם שלום וכמובן מאגנס, לא נמנה עם חבריה של האגודה שדגלה בהקמת מדינה דו-לאומית. תמיכה גלויה ב"ברית שלום" מצידו של פקיד מדינה - עד מינויו כפרופסור שימש בנטוויץ', כאמור, בתפקיד רשמי מטעמה של ממשלת המנדט - לא הייתה אפשרית. אולם עובדה זו הייתה חסרת משמעות מבחינת יריביו הפוליטיים. גם מחוץ לתנועה הציונית לא הייתה אהדה יתרה ליהודי הבריטי אשר החליט לפתע לשנות מקצוע.^[4] העיתון **אל-ג'אמעא אל-ערבייה** (עיתון המועצה המוסלמית העליונה) סיכם את הפרשה: "המהומה באוניברסיטה העברית משמשת הוכחה לפסיכולוגיה של היהודים ולנטייתם הטבעית למהומות ולבלבולים, ואם לא ימצאו מישהו לעורר מסביבו מהומות ולהלחם בו - הרי הם נלחמים איש באחיו. בהיסטוריה יש מאורעות רבים המוכיחים כי זהו טבע היהודים".^[5]

שמו של סטודנט צעיר אחד להיסטוריה נקשר בפרשה, אף שלא נכח באולם ולא נזכר ברשימת העצורים: בנציון נתניהו (מיליקובסקי). לפי ד"ר עדי ערמון, בנציון נתניהו ניסח את הכרזים לפני ההפגנה והיה ממארגניה, ואחיו אלישע - לימים פרופסור למתמטיקה בטכניון - היה זה שהכין את פצצת הסירחון.^[6] כיום, בנציון נתניהו זכור בעיקר כפטריארך הגדול: אביהם של יוני נתניהו, גיבור מבצע אנטבה, ובנימין נתניהו, ראש הממשלה שכיהן במשך התקופה הארוכה ביותר במצטבר בתולדות מדינת ישראל. נתניהו האב החל את דרכו כפעיל רוויזיוניסטי מקומי בזירת ירושלים: הוא נמנה עם הצעירים שפקדו את ביתו של ההיסטוריון וחוקר הספרות יוסף קלוזנר, לימים עורכה הראשי הראשון של האנציקלופדיה העברית ומבקר נמרץ של קו המדיניות הפרו-בריטי של ההנהגה הציונית. זמן קצר לאחר פרשת בנטוויץ' הוא נרתם עם אביו, הרב נתן מיליקובסקי, לפעול לטובת הנאשמים ברצח ארלוזורוב, וב-1934 ייסד את עיתון **הירדן**, שבו סוקר בהרחבה משפט הרצח והתפרסמו בו רבים ממאמריו של זאב ז'בוטינסקי. ב-1939 עזב את הארץ ללונדון, ולאחר זמן קצר צורף למשלחת הרוויזיוניסטית שנחתה בניו יורק ב-1940. עם מותו

הפתאומי של ז'בוטינסקי נתייתם בנציון נתניהו מאביו הפוליטי. ב-1944 הוא נשא לאישה את צילה לבית סגל, ילידת פתח תקווה שאותה הכיר משנות לימודיו בירושלים. במקביל שב נתניהו לספסל הלימודים בקולג' דרופסי (Dropsie College) שבפנסילבניה, המוסד היחיד בארצות הברית דאז שהעניק לתלמידיו תארים מתקדמים במדעי היהדות, וב-1947 השלים דיסרטציה על חייו והגותו של דון יצחק אברבנאל, הפילוסוף והמיסטיקן האיברי שניסה ללא הצלחה לפעול נגד גירוש יהודי ספרד.^[7] לזוג נולדו שלושה בנים - יונתן (יוני, 1946), בנימין (ביבי, 1949) ועידו (1952) - וכל השאר, כפי שאומרים, הוא היסטוריה.

תמונה ב: ערב קיץ מנומנם בניו הייבן

הזמן: 22 ביוני 2018

המקום: ניו הייבן, קונטיקט

כשנה לפני מותו, נעתר חוקר הספרות הרולד בלום לבקשתו של הסופר הצעיר ג'ושוע כהן להיפגש עימו בביתו שנמצא לא הרחק מקמפוס אוניברסיטת ייל. העילה למפגש: ריאיון עבור המגזין *Los Angeles Review of Books*. כחצי מאה הפרידה בין שני הגברים. כהן, בסוף שנות השלושים לחייו, כבר סומן ככוכב עולה בשמי הספרות היהודית-אמריקנית. בלום, שנשק אז לגיל 88, קנה לעצמו תהילת עולם כבכיר חוקרי הספרות האמריקניים, מחברם של עשרות ספרי מחקר ומופקד הקתדרה היוקרתית ע"ש סטרלינג. אולם בלום גם נשא על גבו את דימוי הדינוזאור האחרון: הוא היה מגן קנאי של קנון הספרות המערבית, אשר הדף בשאט נפש פטפטת רב-תרבותית לגבי הצורך להרחיב את גבולות הקנון אל מעבר ליצירותיהם של מי שנכללו בו עד אז - גברים לבנים מתים ממוצא אירופי - והצטייר בעיני בני הדור הצעיר כאויב עקשן של כל תיאוריה ספרותית ניאאו-מרקסיסטית, פמיניסטית או היסטוריציסטית ושל דקונסטרוקציה צרפתית. בייחוד התנגד בלום בתוקף לאלה שסברו כי עלינו להטות את הכף לטובת יצירות ספרות שיהפכו את העולם למקום טוב יותר. "נקו את ראשכם מסיסמאות", הסביר בספרו **כיצד לקרוא ומדוע?** (*How to Read and Why*), שבו טען כי הקריאה היא דבר מה שאנו עושים בבדידות, העשרה עצמית. "אל תנסו לשפר את השכן או לתקן את השכונה שלכם באמצעות מה שאתם קוראים ובאמצעות האופן שבו אתם קוראים. שיפור עצמי הוא פרויקט גדול דיו לנפש ולרוח".^[8] יתר על כן, לשיטתו של בלום, את תולדות הספרות עצמן יש לקרוא כמעין מאבק אדיפלי כביר בין יוצרים צעירים המבקשים ליצור אשליה של מקוריות ובין "אבותיהם" הפואטיים, שאותם הצעירים מבקשים להדיח. הנשק העיקרי בידם של צעירים זבי חוטם אלו, קבע בלום, הוא נשק "הקריאה המנסלת" (*misreading*)^[9], שימוש בכמה אסטרטגיות קריאה הממצבות את המשורר הצעיר כנבדל וכשונה מן המשורר-ההורה כדי להצדיק את מקומו תחת השמש - ניסיון של סופרים להגן על עצמם פסיכולוגית מפני המאסטרים של העבר באמצעות פירוש שגוי של עבודתם, במודע או שלא במודע.

לא פלא שכהן, על אף הצלחתו, חשש מן המפגש עם הישיש היהודי חמור הסבר. מן הריאיון שראה אור כעבור שבועות אחדים אפשר לקבוע כי כהן הופתע לטובה: השיחה עם בלום קלחה, עברה עד מהרה לפסים ידידותיים ("המוצא של שנינו דומה!") הכריז בלום, יליד רובע הברונקס, באוזני כהן, יליד

אטלנטיק סיטי שבניו ג'רזי), ולא עמדה בסימן מאבק בין-דורי יצרי אלא שיקפה כבוד הדדי. יותר משהשיחה עסקה בקנון הספרות המערבית, היא עסקה בספרות יהודית-אמריקנית. הסתלקותו של הסופר פיליפ רות כחודש קודם לכן ריחפה כעננה מעל החדר, ובלום לא הסתיר את עצבותו על שכמעט כל בני דורו אינם עוד. הוא העיד כי לעת זקנה שב לקרוא ספרות יידיש (יידיש הייתה שפת אימו), סיפר על הערכתו העצומה לספרות היהודית-האמריקנית ועל רתיעתו מגרשם שלום, שזלזל בספרות יהודית הנכתבת באנגלית וביידיש, ואף הרעיף על כהן את המחמאה האולטימטיבית - לצד הרומנים של הנרי רות, נתניאל ווסט ופיליפ רות, בלום ציין ספר של כהן כאחד מארבעת הספרים הטובים ביותר של סופרים יהודים באמריקה: "אני לא יכול לחשוב על שום דבר מאת אף אחד בדור שלך שהוא כל כך מפחיד, רלוונטי וכתוב ברהיטות מתמשכת כל כך. יש בו רגעים שנדמה כי הם מתגברים על המבוי הסתום שנקלענו אליו".^[10] יותר משהייתה זו מחווה של נימוס הייתה זו הכתרה, העברת מקל: מעמד המשתווה לטקס שבו ג'וני קאש העניק את הגיטרה שלו לזמר צעיר ששמו בוב דילן.

לאחר אותו ערב החל כהן לפקוד בקביעות את ביתו של מבקר הספרות הנודע. במסגרת אחד הביקורים הללו דלה בלום מזיכרונו אנקדוטה מעניינת: כיצד התבקש פעם בלום הצעיר לתאם בקמפוס ביקור של היסטוריון ישראלי בלתי מוכר העונה לשם בנציון נתניהו, שהפתיע את כולם כשהתייצב לריאיון עבודה ולהרצאה עם רעייתו ושלושת ילדיהם.

ברומן הנתניהו: אפיזודה שולית ובסופו של דבר אף זניחה בתולדות משפחה מפורסמת מאוד^[11] רקח כהן עלילה משעשעת המחברת בין שני רגעים אלו, באופן המשלב שתי סוגות כתיבה - הרומן ההיסטורי והרומן האקדמי (campus novel). הדבק המחבר את שתי אלה הוא הומור ואירוניה. הספר, שראה אור בתרגום עברי לאחרונה, בדיוק בשעה שמתנהל משפט נגד בנו של בנציון, בנימין נתניהו, זמן קצר לאחר שהפסיד בבחירות, משך תשומת לב ציבורית מסיבות ברורות. שהרי אף שחייו המקצועיים של האב בנציון הוקדשו למחקר ולהוראה, אף שכתב ספרים עבי כרס על אודות מומרי ספרד והאינקוויזיציה ולימד שנים רבות באוניברסיטאות שונות בארצות הברית, חרושת שמועות הציגה אותו כיוורשו של ז'בוטינסקי ובעיקר כשאמאן מסתורי השולט בבנו, ראש הממשלה, לאחר שנטע בו תפיסת שליחות ומאבק בלתי מתפשר בשמאל המתרפס והגלותי ובעיקר בנציגו במוסדות האקדמיה הישראלית. קנאותה של משפחת נתניהו - שנודעה למרחקים - גרמה להוצאות לאור בישראל להירתע מפרסומו. לדברי הסופר והעורך עודד כרמלי, שהוצאתו "הבה לאור" היא שפרסמה לבסוף את הספר בעברית, לפחות שתי הוצאות ספרים גדולות ומוכרות שקלו לרכוש את זכויות התרגום לעברית אך חזרו בהן מחשש לתביעת דיבה או השתקה מצד משפחת נתניהו.

אולם למעשה יש לספר רובד שני, ואולי מעניין הרבה יותר: רובד שבו הספר אינו "עלינו", הישראלים, וגם אינו עוסק באמת ביוצאי חלציו של בנציון נתניהו, הפטריארך הגדול של הימין הישראלי, כי אם בפטריארכים אחרים - האקדמאים העוסקים במיפוי שדה היצירה ובמיסודו. כהן מזמין את קוראיו לתהות: איזה תפקיד ממלאים סיפורים על השתלבותם של היהודים באמריקה ועל נסיקתם ממעמד של מהגרים עניים זרים למעמד של פרופסורים מכובדים שהם חלק מהמועדון? האם הייצוגים הפופולריים של היהודי האמריקני בספרות ובקולנוע אינם זקוקים לישראל כמעין אלטר-אגו פרוע וחסר עכבות? כיצד עלילות אלו קשורות לדיונים בני זמננו על הפיכתה של האקדמיה לזירת התגוששות פוליטית ועל

היותה מרחב היררכי, שהאפליה המרומזת והחמקמקה ("מיקרו-אגרסיה") עודנה סממן מובהק שלה? ומעל לכול, זוהי הזמנה לחשוב על גבולות המתאר של מסורת הכתיבה שאנו מסמנים כ"ספרות יהודית-אמריקנית" ועל פשר הקטגוריה "ספרות יהודית" באמריקה בת זמננו, בעידן של לימודי אתניות ופוליטיקת זהויות אך גם אלט-רייט ולאומנות לבנה. אך עוצמתו של הספר טמונה בכך שהוא מזמין אותנו לצחוק צחוק פרוע ומתגלגל שעוזר לנו שלא להימחץ תחת שאלות כבדות משקל אלו.

לעומת בנציון נתניהו ההיסטורי, המגלם בספר את עצמו, הרולד בלום הומר בדמות בדיונית - היסטוריון בשם רובן בלום המתמחה בהיסטוריה כלכלית אמריקנית - ואילו אוניברסיטת ייל היוקרתית הוחלפה בקולג' בדוי בשם קורבין שבעיירה הנידחת (והמומצאת היא) קורבינדייל, שכהן ממקם אי שם במדינת ניו יורק. בחלקו הראשון של הרומן כף רגלה של משפחת נתניהו אינה דורכת בקולג'. אנו מושלכים לתוך קומדיה חברתית מצחיקה להפליא ומתוודעים לשגרת חייו הנוירוטיים והמשמימים של רובן, המספר וגיבור העלילה, בן מהגרים יהודי יליד הברונקס שצלח את שנות השפל הכלכלי ואת מלחמת העולם והצליח להסתכן אל בין שורות האקדמיה בזכות בחירה בנושא מחקר יבשושי במיוחד - תולדות מס ההכנסה. בלום מכלה את ימיו בניסיונות עקרים לרצות את ראש המחלקה הזחוח שלו, ד"ר מורס, היסטוריון בינוני אך רב-אמן במיקרו-אגרסיות לבביות ואנטישמיות הרומז על קשר בין האג'נדה המחקרית של רובן ובין חיבתו לכסף. את ערביו בלום מקדיש לניסיונות (כושלים גם כן) לסייע לבתו המתבגרת, המגישה מועמדויות לקולג' ופוצחת בקמפיין למימון ניתוח אף שיטשטש קמעה את יהדותה. בלום מודע היטב לסטריאוטיפים התרבותיים של היהודי החנפן: יהודי מתנשף ומזיע בחליפה זולה, מתאמץ יתר על המידה, מבקש תמיד לרצות את סביבתו, שככל שישתדל שלא להפוך לקלישאה וודי אלנית כך יחזק את הסטריאוטיפ השלילי לגביו. בעוד ד"ר מורס משייט בטבעיות בלתי נסבלת בתוך הוואספיות (wasp, אנגלוסקסיות פרוטסטנטית לבנה) השאננה שלו וכופה על בלום לגלם את סנטה קלאוס במסיבת חג המולד המחלקתית, בלום מתקשה להפיח חום באח הביתית וגם ביושבי ביתו, בית בסגנון קולוניאלי הולנדי. הוא מאמץ את מוחו ועושה שימוש במיטב כישוריו בקריאה צמודה ותלמודית בטקסט כדי לפענח את הרמזים והסודות באיגרות הקצרצרות שמשגר אליו ראש החוג, ובהן גם בקשה מסתורית לארח חוקר ישראלי גולה בשם בנציון נתניהו שיגיע לביקור בקמפוס. כאשר נתניהו מתייצב בביתו של בלום בינואר 1960, מלווה באשתו הדעתנית וגסת הרוח ובשלושת ילדיו הפרועים, הדברים מתחילים לצאת מכלל שליטה.

כהן הוא סופר מוכשר המשתמש בתבונה בכל הכלים והאפשרויות שמעניקה לו הסוגה הספרותית הידועה כרומן אקדמי. מכתבי ההמלצה המשוגרים אל החוג מעמיתיו של נתניהו בפילדלפיה ובירושלים מספקים לכהן הזדמנות פז לדלג בין רגיסטרים לשוניים ולהפגין את שליטתו בראי ההיסטוריה הרוויזיוניסטית ובתולדות האוניברסיטה העברית, ובכלל זה הפרשה המפורסמת של פיצוץ הרצאת הפתיחה של בנטוויץ'. ויכוחיו הקולניים של רובן עם אביו, המזין אותו בכפייה בכרוניקות של סבל ואובדן יהודיים ומזלזל בפטריוטיות של בנו המאמין בייחודיותה של אמריקה (ובמאכליה), הם מצחיקים ועצובים בעת ובעונה אחת ומהדהדים את הוויכוחים בני ימינו לא פחות מאשר את המאבקים הבינדוריים של שנות החמישים.

הלמדנות של שני הגברים העומדים במרכז העלילה - נתניהו ההיסטורי ובלום הבדיוני - הופכת לכלי סיף. ההרצאות והנאומים עזי המבע שכהן שם בפי נתניהו ההיסטוריון הם תמצית מבריקה התופסת את לוז רעיונותיו: אברבנאל הופך בהם למבשר, אם לא לאבטיפוס, של ה-*Hofjuden* - יהודי החצר - ולסמל שלילי המגלם בחייו ובהגותו את כישלונה המהדהד של היהדות הגלותית, אשר שקעה לתוך הזיות משיחיות שהרחיקו אותה מן הרציונליזם ומן הפוליטיקה המודרנית.^[12] עבור נתניהו שברומן אין ספק שבלום, אקדמאי יהודי בעל זכויות יתר המשמש כסוכן חצר של ראש החוג במעין נסיכות אקדמית פושטת רגל, הוא המשך ישיר של אותו אבטיפוס גלותי כושל, וכמוהו הוא אחראי לפיגורם התרבותי-מדיני של היהודים. בעיניו, בלום אינו שונה מבנטוויץ' ומהאקדמאים שהצטופפו בחבורת ברית שלום - הראשון מלחך פנכות מטעמה של ממשלה זרה, והאחרונים נירוטיים גלותיים העסוקים בפיוס השכנים הערבים על גבם של היהודים; אולי הוא אף גרוע מהם. בלום, מצידו, מנסה לנתח את הליבידו המתפרץ של נתניהו בכליו של פרויד ומתלבט אם יש לתאר את מחקריו כביטוי של עידון, דחיסה, התקה או הפנמה. זהו דו-קרב סמוי בין שני גברים שכלתניים, איש איש וארגז הכלים המשמש אותו לפרשנות טקסט ולגיבוש השקפת עולמו. על אלה יש להוסיף את הרמיזות הספרותיות הרבות השזורות בספר - כהן חוזר אל ציוני דרך ספרותיים כמו **שלום לך, קולומבוס** (*Goodbye, Columbus*) של פיליפ רות, בוחר ב"יאהוז" (yahoos) כרפרור מפורש לשמו של אותו גזע דמיוני של יצורים אכזריים שגוליבר נתקל בהם במסעותיו, ועם שם משפחה כמו בלום קשה שלא לחשוב על ליאופולד בלום, גיבור **יוליסס** של ג'יימס ג'ויס. כל אלה ועוד מוסיפים נדבך חשוב לרומן ומזמינים את קוראיו לשאול עצמם, כמו הרולד בלום: מה אנו קוראים ולשם מה?

משחק המילים המסמן את משפחת נתניהו כ"יאהוז" מוזרים ופראיים מאשש כביכול את חלוקת העבודה הסטריאוטיפית, המסמנת את ה"יהודי הארצישראלי" גס הרוח והלאומני כהיפוכו של ה"יהודי האמריקני" המנומס והרב-תרבותי. רובן ובני משפחתו אינם מצליחים לתקשר כראוי עם בני המשפחה הפרועה מישראל, כשם שגוליבר כשל בניסיונותיו להבין את הנהמות המוזרות של ה"יאהוז". עם זאת, אחת המעלות בספרו של כהן היא התעקשותו שלא ליפול לטהרנות מטיפנית או לבינריות גסה אלא דווקא לפרק אותן. הנתניהוז, על אף השתוללותם משולחת הרסן, אינם חיות או יצורים דמיוניים. רובן נבון ונשטף בהדרגה ברגשי זוועה, בחילה ותימהון בדיוק משום שנתניהו, דמות המראה שלו, מצליח ללחוץ לו על כל הכפתורים - תוצאה של היכרות אינטימית עם בני מינו וסוגו. בנציון רואה בהיסטוריה היהודית את המאבק הנצחי בדיכוי בלתי נמנע; הוא לועג לחלומותיו של רובן על השתלבות וקדמה ורואה בהם אשליית התבוללות מסוכנת, ביטוי של חולשה. רובן מצידו אינו אטום לנאומיו של נתניהו. גם בו מחלחלת החרדה שהוא פוסע על קרח דק. הייתכן שהחוב האמיתי שההיסטוריון הכלכלי נושא עימו הוא חוב לאבותיו, ולא לרודן האקדמי המגוחך שבחצרו הוא עובד? רצונו העז של רובן להינתק ולהיבדל מאלץ אותו למעשה להכיר בבדיות שרקם על חייו שלו. אין כל ספק כי שני הגברים הניצבים ברומן זה מול זה, כמו במערבון הוליוודי, הם יריבים מרים המייצגים תמונות עולם הפוכות, אולם בסוף הרומן רובן הוא הנדרש להכיר בכך שעל אף משאת לבו, הוא איננו השריף של העיירה שלו. תהיה זו אפוא טעות לקרוא את הספר הזה כאלגוריה על המאבק בין קנאי ירושלים לחכמי נהרדעא ופומבדיתא

בני זמננו. כהן אינו מתאר מאבק טיטנים בין נאורות ניו-יורקית לריאקציה ארצישראלית, אלא מזמין אותנו לצחוק מהעובדה שאנחנו בעיצומה של סצנת מערבון יהודי - מערבון בסגנון מל ברוקס או אורי זוהר, מערבון בידיש, שיותר משהוא נוטף טסטוסטרון הוא תוסס מאירוניה.

האם הגלותיות המרופדת של אוניברסיטאות עילית פתרה בעיה כלשהי? רובן בלום, כמו הרולד בלום שהרומן מוקדש לו, הוא היהודי שהצליח לטפס מעלה ולהשתלב, ומשעשה כן הפך לשומר הקנאי של קנון הציוויליזציה המערבית מפני ה"יאהוזה". האם האקדמיה האמריקנית והציוויליזציה המערבית, שהוא משמש כשומר הסף שלהן, יכירו לו טובה ויגוננו עליו? בנקודה זו, גם החלוקות הפשוטות שבין מולדת לאומנית לתפוצה קוסמופוליטית-כביכול מתמוססות. רובן, ובעקבותיו גם כהן, רומזים לאפשרות הלא לגמרי מופרכת שלפיה ההתמכרות של בני משפחת נתניהו לתוכניות טלוויזיה כמו *Gunsmoke* **ובונזה** היא שעיצבה את גישת המערב הפרוע של ביבי לשלטון בישראל. ייתכן ש"אמריקניזציה" פופוליסטית זו, יותר ממאמריו המלומדים של בנציון האב וציטטות המיוחסות לז'בוטינסקי - המשפט "חסלו את הגולה, ולא - תחסל הגולה אתכם!", המשמש מוטו לספר, לא הופיע כנראה בנאומיו של ז'בוטינסקי^[13] - היא המספקת את התשתית האמיתית של הביזום. דרך קריצות עין כאלה מתגנב ההווה ברמיזה אל תוך הספר, גם אם בנימין נתניהו אינו ממלא בעלילה שום תפקיד של ממש. תיאור אישיותה הכוחנית של האם צילה, הרודה בבעלה ומתעמרת בסביבתה, מהדהד אף הוא, כך נראה, את העדויות על יחסיו המורכבים של נתניהו הבן עם אישתו שרה.

לצד היותו ספר על עידן נתניהו, זהו גם ספר על עידן טראמפ. הוא פורט על נימים של חרדה יהודית מוכרת שקל ללעוג לה - החרדה מפני הפוגרום שבשער, מפני הקטסטרופה הבאה; החרדה המניעה את נתניהו הבן, המשמשת אותו היטב גם בקמפיינים לקראת בחירות. אך לא אותו בלבד, שכן אחרי ככלות הכול זוהי גם תמה שהעסיקה את פיליפ רות באחרית ימיו, כאשר חיבר את הדיסטופיה **הקנוניה נגד אמריקה** (2004), היסטוריה ספקולטיבית המתארת מה היה קורה אילו צ'רלס לינדברג הפשיסט והאנטישמי היה נבחר לנשיאות ארצות הברית. כאשר נסדק הדימוי הטרומופלי של אמריקה, החסינה מפני כל מגמה אנטי-דמוקרטית, מעמיק הצל העכור של זיכרונות רדיפה, הדרה ורצח. הסיפור האופטימי והליניארי על השתלבותם של היהודים, על הכלתם, על השוויון האזרחי והחברתי שזכו בו כפרטים וכקבוצה אתנית-דתית מובחנת, מתחלף בחרדה, ועימה מגיע גם הפקפוק בשיטות המשחק הדמוקרטיות: האם הדמוקרטיה, שהניעה תהליכי אמנציפציה יהודית, לא הביאה עימה גם את המפלגות האנטישמיות שקראו לבטל הישגים אלו?

ההיסטוריון דייוויד סורקין, שפירסם לא מכבר היסטוריה חדשה של האמנציפציה היהודית, שב והדגיש בספרו: האמנציפציה לא הייתה תהליך חד-פעמי וחד-כיווני ומערבי בלבד, כי אם סיפור גלובלי ממושך שהיו בו עליות ומורדות, הישגים לצד ריאקציה. כך, למשל, באיטליה זכו יהודים באמנציפציה חמש פעמים (בשנים 1796-1799, 1801, 1848, 1870, 1944) ואיבדו אותה ארבע פעמים (בשנים 1800, 1813-1815, 1848, 1938). בצרפת זכו היהודים באמנציפציה שש פעמים (1790, 1791, 1818, 1870, 1944, 1961) ואיבדו אותה פעמיים (1808, 1940). יהודי ארצות הברית, שבמהלך המאה התשע-עשרה נאבקו בהצלחה למען קבלת זכויות פוליטיות בחלק מהמדינות, נאלצו להתמודד בתחילת המאה העשרים עם מציאות חדשה. בתגובה להגירה המסיבית של יהודים ממזרח אירופה מ-1881 עד אמצע שנות העשרים,

תוקנה שורת תקנות גלויות וגלויות למחצה שנועדו למנוע את כניסתם של בני מיעוטים לא רצויים לאוניברסיטאות, אזורי מגורים או אתרי נופש יוקרתיים. תקנות אלו הציבו בפני היהודים מחסומים חדשים ופגעו במגמת ההשתלבות. המאבק בהדרה ובאפליה מסוג זה נעשה במהלך שנות הארבעים והשישים, ולא אחת נחל הישגים כשנשען על שיתוף פעולה עם קבוצות מיעוטים אחרות ובהן אפרו-אמריקנים וקתולים. מאבקים אלו של יהודי ארצות הברית לזכות מחדש בזכויות אזרח שהפסידו במחצית הראשונה של המאה, טוען סורקין, הם חלק מההיסטוריה הבלתי-ליניארית של האמנציפציה היהודית.^[14]

אולי אין זה מקרה שסורקין הוא העומד בראש הקתדרה ע"ש לואיס מוזס להיסטוריה יהודית באוניברסיטת ייל, שבה לימד הרולד בלום? מי שמכיר את סיפור הצטרפותם של יהודים לאוניברסיטאות ליגת הקיסוס, ולאוניברסיטת ייל בפרט, יזכה גם הוא בסיפור בלתי ליניארי בעליל. בתקופה הקולוניאלית, ובעיקר במחצית המאה התשע-עשרה, החלו יהודים להצטרף לשורות הסטודנטים ולסגל ההוראה באוניברסיטת ייל, למרות האופי הנוצרי האדוק של המוסד. לאחר מלחמת האזרחים נוסדו בייל קתדרות ללימודי תנ"ך ויהדות, וב-1878 נבחר לואיס הוד, תלמיד יהודי ממוצא גרמני, לשאת בפני בוגרי הקולג' הטריים נאום חגיגי (commencement speech) שאותו הקדיש לנושא היהודי העתיק והמודרני. מגמה זו השתנתה בעשורים האחרונים של המאה התשע-עשרה עם גלי ההגירה היהודית ההמונית ממזרח אירופה, עלייתן של תיאוריות גזע חדשות, ומעורבותם הגוברת של תורמים אמידים בחבר הנאמנים של האוניברסיטה. אפליה גלויה וסמויה החלה להגביל את כניסתם של יהודים למוסד היוקרתי, והדגש עבר מן ההישגים האקדמיים גרידא אל "עיצוב אישיות" והביטוס "נכונים".^[15] זוהי התקופה שבה אוניברסיטאות העילית החלו להשתמש במכסות שנועדו לצמצם את מספר הסטודנטים ואנשי הסגל היהודים, פרקטיקה שהזכירה באופן מטריד תופעות דומות בהונגריה ובפולין והעמידה בסימן שאלה את האמונה בייחודיותה של אמריקה. בד בבד החלו אחרות סטודנטים לאמץ אלפבית יווני כדי לסמן גבולות, והדבר כמובן דרבן סטודנטים יהודים להקים אחרות משלהם.^[16] המצב באוניברסיטת הרווארד, יריבתה ההיסטורית של ייל, היה גרוע אף יותר: אבוט לורנס לואל, נשיאה של האוניברסיטה מ-1909 עד 1933, היה מראשיה של הליגה להגבלת ההגירה (Immigration Restriction League), קידם מחקרי אוגניקה וסטריליזציה, פעל נמרצות נגד מינויו של לואיס ברנדייס היהודי לבית המשפט העליון, וככל הנראה אף סירב לשלם את משכורתו של הארי (צבי) א' וולפסון, ראש החוג הראשון למדעי היהדות באוניברסיטה, בתואנה שהנדבנים היהודים הם האמורים לשלם אותה.^[17] מגמות עכורות אלו השתנו שוב לאחר מלחמת העולם השנייה, וב-1951, כאשר הרולד בלום הצטרף לסגל האקדמי של אוניברסיטת ייל, לא הייתה זו התגנבות יחידים כי אם חלק ממגמת פוסט-מלחמה מקיפה יותר שגובתה באמונה במריטוקרטיה אקדמית, אמונה הנראית תמימה כיום.

כהן מודע היטב להיסטוריה החוץ-ספרותית הזאת, ובעזרתה, לצד השימוש בהרולד בלום כבעוגן, הוא מציב שאלות כבדות משקל לגבי האופן שבו זיכרון תלאות העבר מעצב את התנהגותנו בהווה. סיפורי עבר אלו עשויים להילקח מההיסטוריה יהודית ימי-ביניים או מודרנית, אך כהן מוסיף להם דיון חשוב על הבדלי מעמדות בין יהודי אמריקה ועל אמונתם העיוורת בחינוך ככלי למוביליות חברתית; ולמעלה מכך, הוא מצליח לרמוז לנו על אחת משאלות הליבה של ביקורת הספרות כיום - מה מכונן את ענף

הספרות המסומן כ"ספרות יהודית-אמריקנית". שאלת האבות המייסדים צפה ועולה מייד, ועימה גם חרדת ההשפעה. יצירתם של הנרי רות או ברנרד מלמוד, ואחריהם סול בלו ופיליפ רות, משוקעת בתמות יהודיות, אך היא שונה בתכלית מן הספרות של הדור השלישי של סופרים יהודים אמריקניים כדוגמת ניקול קראוס, ג'ונתן ספרן פויר, מייקל שייבון, גארי שטיינגרט וגם ג'ושוע כהן עצמו. יוצרי הדור השלישי אינם צריכים להמציא מסורת, אלא למקם את עצמם בשדה ספרות אוטונומי שעומד בזכות עצמו וכבר עבר מיסוד, מיפוי וחקירה אקדמיים. ה"יהודיות" עצמה עוברת דה-פרובלמטיזציה, טריוויאליזציה ניאו-ליברלית: בניגוד לפיליפ רות הצעיר, שתיעב את נטייתם של מבקרי הספרות לכפות עליו את תג היהודי וביקש להיות פשוט סופר אמריקני, לא פחות ולא יותר, יוצרים צעירים אשכנזים אלו ממתגים עצמם מראש כסופרים "יהודים-אמריקנים" הממלאים נישה מסוימת בשוק צרכני הספרות. בניגוד לברנרד מלמוד, שחי ונשם את עולמם של מהגרים עניים דוברי יידיש ואנגלית רצוצה הקרועים בין העולם הישן לחדש, בני הדור הצעיר אינם מכירים את חוויית ההגירה וההשתלבות הזאת מכלי ראשון. כל שנותר להם הוא להדהד יצירות קודמות אלו במחווה אינטר-טקסטואלית המכירה בחוב שהם חבים לאבות הז'אנר. האבות חיפשו את היהלום היהודי הסמוי מהעין טרם ליטושו; הנכדים והנכדות מקבלים בהערצה או בסלחנות את סיפורי נסיקתם של יהודי סחבות עניים, כפי שנכדים נדרשים להקשיב לסיפורי "עוד באירופה" של סבתא חביבה אך טרחנית. הם אינדיווידואליסטים שאינם עסוקים בשרטוט דיוקנו של דור או בשרטוט עולם האתמול אלא בסיפור חווייה אישית ועכשווית, ביצירה הגדושה מחוות נרקסיסטיות משהו לז'אנר האוטופיקשן והמסייעת למצב את הסופר כמיני-ידוען. להבדיל ממהגרים ומבני הדור השני להגירה, התמות והסובייקטים שלהם אינם מוגדרים אך ורק ביחס לעולם האירופי הישן שחרב, אלא מגבשים אופי וזהות למול מדינת היהודים שקמה במזרח התיכון. **ביער אפל** ניקול קראוס מהרהרת בגורלו של פרנץ קפקא ובגורלה שלה מהקומה ה-16 של מלון הילטון בתל אביב; **בהנני** עוקב ג'ונתן ספרן פויר, בן זוגה לשעבר, אחר התמוטטות נישואיו ומדמיין דיסטופיה שבה מדינת ישראל מושמדת בידי קואליציית מדינות ערביות.

במילים אחרות, כהן הוא חלק מדור של יוצרים הפועלים בחברה ובשדה תרבותי שאפשרו ליהודים להשתלב באמצעות מיתוגם כקבוצה אתנית מובחנת, כמרכיב אחד בסלט רב-אתני צבעוני, אך גם כפו עליהם להשתמש בעגה של פוליטיקת זהויות. מהלך זה, טוען חוקר הספרות בנג'מין שרייר, הוא שכונן את הספרות היהודית-אמריקנית כתחום מובחן.^[18] הספרות הפכה לשדה שבו היוצרים היהודים מבררים את האמביוולנטיות שלהם עצמם ביחס לפרויקט הרב-תרבותי והרב-אתני של אמריקה. מצד אחד, הם המגוננים הגדולים על עקרונות הליברליזם האמריקני שאפשר לצאצאים של מהגרי הדור הקודם להפוך לנסיכי ולנסיכות ההווה. מצד שני, הם מתגוננים מפני ההאשמה שאינם אלא "פריבילגים לבנים" באמצעות הידרשות לזיכרונות של פורענות ורדיפה המשמרות את היהודי במעמד נפרד וייחודי. הם נהנים מפירותיה של הקונויזציה הספרותית שסימנה את הספרות היהודית-אמריקנית כתחום מובחן ועצמאי - אנתולוגיות ספרותיות ממלאות תפקיד מרכזי בעניין זה - וממטרים את השיח באמצעות שימוש בתפיסות אתניות על עמיות יהודית כציר דיון מרכזי. בסופו של דבר, טוען שרייר, היהודיות של הטקסטים הללו נלכדת בפח היקוש של זהות אתנית. כלומר, זו היהודיות המכוננת בראש

ובראשונה באמצעות סדרת שאלות על המשכיות ביולוגית ורצף בין-דורי, ורק אחר כך באמצעים אינטר-טקסטואליים, דרך פרפרזות וסינקדוכות שמרפררות ליצירות קודמות. ה"אתניזציה" של גוף יצירה זה היא בלתי נמנעת.

ספרו של שרייר עורר פולמוס, ולא בכדי. גם אם דוחים את טענת הליבה שלו, הוא מצביע על אחד הפרדוקסים המרהיבים של זמננו, הניצב בזיקה ישירה לקומדיה שמעמיד לפנינו ג'ושוע כהן. מן העבר האחד ניצבת ספרות "יהודית-אמריקנית" המשגשגת בדמוקרטיה ליברלית (בינתיים) שחקקה על דגלה הכלה ושילוב מהגרים, אך מעודדת את הקבוצות החיות בדמוקרטיה הזאת לכלוא עצמן במכלאות זהותניות אתניות; ספרות זו הופכת לסאגה משפחתית, לעיתים דביקה וצפופה מדי, שממנה הסופרים, כמו רבים מגיבוריהם, מבקשים להשתחרר. מן העבר האחר ניצבת ספרות "עברית", גוף יצירה המוגדר דרך השפה ועל כן הוא מאפשר ליוצרים לא-יהודים (אנטון שמאס, סייד קשוע) וסופרים שאינם חיים בארץ (רובי נמדר, מאיה ערד, מתי שמואלוף) לפעול במסגרתה. עם זאת, לא זו בלבד שהספרות העברית הזאת אינה נגישה למרבית היהודים באמריקה טרום תרגום, היא גם נסמכת על קהל קוראים במדינה אתנו-לאומית מדירה, שהדמוקרטיה שלה מוטלת בספק.

מאבק האיתנים הבדיוני שבין הרולד בלוס לבנציון נתניהו אינו אלא תכסיס ספרותי המכריח אותנו להתבונן בסתירה זו. אין זה רומן היסטורי העוסק במאורעות עבר, אלא רומן עכשווי המזמין אותנו לחשוב על האופן שבו העבר מעצב את ההווה ולשאול מהו המחיר ששילמנו כדי להצטרף למועדון. זה אינו טקסט אמריקני המתבונן מבחוץ עלינו הישראלים בתערובת של הערצה ומשטמה, אלא מבט במראה - רומן על חרדת השפעה וחרדת סירוס. וזהו גם ספר מצחיק להפליא.

הערות שוליים

[1] ↑ "פרחחים מפריעים את הרצאת בנטביטש", **דבר**, 11.2.1932, עמ' 1.

[2] ↑ "הקתדרה למען השלום נהפכת לשדה-קרב", **דאר היום**, 11.2.1932, עמ' 1.

[3] ↑ בן-ברוך, "הפסיד הזדמנות!" **דאר היום**, 11.2.1932, עמ' 2.

[4] ↑ עופרי קרישר ואריה דובנוב, "הסאגה לבית בנטוויץ'", **ישראל: כתב עת לחקר הציונות ומדינת ישראל**, 28-27, 2021, עמ' 271-312.

[5] ↑ **אל-ג'אמעה אל-ערבייה**, 14.2.1932, עמ' 1. תרגום ותקציר הידיעה הופיעו בעיתון **הארץ**: "אל ג'אמעה" על הרצאת בנטביטש", **הארץ**, 16.2.1932.

[6] ↑ עדי ערמון, **עידן נתניהו, בן-ציון נתניהו**, ירושלים: מולד - המרכז להתחדשות הדמוקרטיה, 2016, עמ' 7.

Ben-Zion Netanyahu, "The World Outlook of Don Isaac Abravanel and his Historical, Political and Messianic Works," PhD dissertation, Dropsie College for Hebrew and Cognate Learning, 1947. תתניהו, **דון יצחק אברבנאל: מדינאי והוגה דעות**, בתרגום אהרן אמיר והמחבר, ירושלים: שוקן, 2005.

Harold Bloom, *How to Read and Why*, New York: Simon & Schuster, 2000, p. 24 [8]

הרולד בלום, **חרדת ההשפעה: תיאוריה של השירה**, בתרגום עופר שור, תל אביב: רסלינג, 2008, עמ' 35. יש לציין שבאחרית דבר שבלום הוסיף למהדורה מאוחרת של ספרו הוא טען בשצף קצף, "מעולם לא התכוונתי, במושג 'חרדת ההשפעה', ליריבות פרוידיאנית אדיפלית, למרות מחווה רטורית או שתיים בספר זה" וקבע כי פרשנות מקובלת זו של ספרו היא בגדר "קריאה שגויה עלובה" (שם, עמ' 201-202). עם זאת, רוב רובם של פרשני בלום ממשיכים לטעון גם כיום שהמהלך שלו פרוידיאני בעיקרו, על אף הכחשותיו. במסגרת רשימה זו לא אוכל להיכנס לדקויות אלו.

Joshua Cohen, "Stories as Prayer: A Conversation between Joshua Cohen and Harold Bloom," *Los Angeles Review of Books*, August 16, 2018 [10]

ג'ושוע כהן, **הנתניהו: אפיזודה שולית ובסופו של דבר אף זניחה בתולדות משפחה מפורסמת מאוד**, בתרגום ארז וולק, תל אביב: הוצאת הבה לאור, 2021.

נתניהו הצטרף לשורה של חוקרים נוספים, ובהם הפילוסוף ליאו שטראוס וההיסטוריון יצחק בער, אשר גילו מחדש את כתבי אברבנאל במהלך שנות השלושים של המאה הקודמת, על רקע עליית הנאצים לשלטון. לדיון בנושא ראו סדריק כהן סקלי, **דון יצחק אברבנאל**, ירושלים: מרכז זלמן שזר, 2017; Cedric Cohen-Skalli, "Don Isaac Abravanel and the Conversos: Wealth, Politics, and Messianism," *Journal of Levantine Studies* 6, 2016, pp. 43-69.

כהן מציין כי המשפט נכלל בנאום שנשא המנהיג הרוויזיוניסטי בוורשה בט' באב תרצ"ח, 1938. ז'בוטינסקי אמנם נאם (ביידיש) בפני המונים בתיאטרון ורשה בקיץ 1938, זמן קצר לאחר ועידת אוויאן (שהתכנסה ב-6 ביולי 1938 לדיון בבעיית הפליטים היהודים ופליטים אחרים), אך הציטטה המדוברת אינה מופיעה בנאום, שעסק בעיקר בוויכוח על ההבלגה ובביקורת על אי-עמידתה של בריטניה בהבטחותיה לסייע בהקמת בית לאומי. הנאום פורסם בידיש תחת הכותרת "נישטא קיין בריק צווישן אונז און די אלט [אין גשר בין הציונות החדשה והישנה]" (**אונזער וועלט**, 12.8.1938, עמ' 4-6). לנוסחו העברי ראו זאב ז'בוטינסקי, "נאום לפני המוני ישראל, ורשה", 6.8.1938 (תאריך משוער), ארכיון ז'בוטינסקי, א-8/57 (הנאום נכלל גם בכתבי ז'בוטינסקי בהוצאת ערי ז'בוטינסקי ויוחס לו התאריך 12.7.1938, אך נראה שנפלה שם טעות מכיוון שהתאריך העברי שהוזכר שם הוא ט באב, שבאותה שנה חל ב-6 באוגוסט). אני מודה לאמירה שטרן, אירה ברדן ומירי יהלום מארכיון ז'בוטינסקי על עזרתן בחיפוש אחר ציטטה זו.

David Jan Sorkin, *Jewish Emancipation: A History Across Five Centuries*, Princeton, NJ: [14]

Princeton University Press, 2019

Dan A. Oren, *Joining the Club: A History of Jews and Yale* (2nd ed.), New Haven: Yale University Press, 2000 [†][15]

Marianne Rachel Sanua, *Going Greek: Jewish College Fraternities in the United States, 1895-1945*, Detroit: Wayne State University Press, 2003 [†][16]

Marcia Graham Synnott, *The Half-Opened Door: Discrimination and Admissions at Harvard, Yale, and Princeton, 1900-1970*, Westport, CT: Greenwood Press, 1978; Harold S. Wechsler, "The Rationale for Restriction: Ethnicity and College Admission in America, 1910-1980," *American Quarterly* 36(5), 1984, pp. 643-667 [†][17]

Benjamin Schreier, *The Rise and Fall of Jewish American Literature: Ethnic Studies and the Challenge of Identity*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2020 [†][18]

פרופ' אריה דובנוב עומד בראש הקתדרה ללימודי ישראל ע"ש מקס טיקטין בחוג להיסטוריה באוניברסיטת ג'ורג' וושינגטון.
